
ПРОГЛАД

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 1, 2024 (год. XXXIII), ISSN 0861-7902

DOI: 10.54664/DKGY5877

ВОДЕЩА ТЕМА НА БРОЯ: МЕТАФОРИЧНИ МОДЕЛИ НА ПАМЕТТА

Милена Обретенова*

SLAVIA ORTHODOXA: ЩО Е ТО?

Milena Obretenova

SLAVIA ORTHODOXA: WHAT IS IT?

The question – which is not new – of the essence of Slavia Orthodoxa is provoked by Arnold Toynbee's delineation of civilizations and the continual attempts to theoretically distinguish between civilization and culture.

The author seeks to answer the question by sharing Vyacheslav Stepin's view of the defining role of deep social structures for language as the beginning of the complex supra-biological programs of culture. Language is seen as a set of three layers of culture marked by worldview universals within shifting conceptual spheres. Their concrete realization through the reflective cultural deep surface structures is evidence of cultural memory, elevated – thanks to the Bulgarian language policy until the end of the 14th century – to a cultural identity of the Slavia Orthodoxa community – the Eastern Orthodox Slavic civilization.

Keywords: *deep social structures, worldview universals, conceptual spheres, cultural surface structures, Eastern Orthodox civilization.*

Въпросът за същността на Slavia Orthodoxa, който не е нов, е провокиран от обособяването от Арнълд Тойнби цивилизации и от неспиращите опити за теоретично разграничаване на цивилизация и култура.

В статията се търси отговор на въпроса, като се споделя виждането на Вячеслав Стъопин за определящата за езика роля на дълбинните социални структури като начало на комплекса надбиологични програми на културата. Езикът се разглежда като съвкупност от три слоя на културата, маркирани от мирогледни универсалии в рамките на променящи се концептосфери. Конкретната им реализация чрез отразяващите културологичните дълбинни повърхностни структури е доказателство за културна памет, издигната благодарение на българската езикова политика до края на XIV в. до културна идентичност на общността Slavia Orthodoxa – източноправославната славянска цивилизация.

Ключови думи: *дълбинни социални структури, мирогледни универсалии, концептосфери, културологични повърхностни структури, източноправославна цивилизация.*

---

* Милена Обретенова – д-р, Велико Търново, obretenovavt@abv.bg, <https://orcid.org/0009-0006-0313-4428>.

„Ако не бяха екскурзоводите,
които днес са единствените популяризатори на традиционната култура,
тя би била вече напълно забравена.“
Кенет Кларк

1. Взаимообусловеност на терминология и подмяна

През 70–80-те години на XX век постепенно и закономерно се налага названието *Slavia Orthodoxa*, с което Рикардо Пикио окончателно утвърждава виждането на Арнълд Тойнби от първата половина на столетието за съществуването на източноправославната славянска цивилизация.

Поради привидната му яснота то е в активна научна употреба независимо от недокрай прецизираната му същност.

Енциклопедичните исторически познания, огромният фактологичен материал и дългогодишното осмисляне¹ водят А. Тойнби до принципното изключване от критериите за цивилизация на икономическата и политическата плоскост. С обосновката за световния им характер, т.е. съизмеримостта им в различни общества, той логично отхвърля наложената в западната наука трактовка на понятието като икономическо, последвано от политическо обединение на същата база с почти същия обхват (Тойнби 1995: 2). Най-сериозният аргумент в защита на твърдението за съществуващите от VIII век още 4 аналогични цивилизации (Тойнби 1995: 29), различни единствено на културната плоскост.

Без категорично очертаване на критериите никога човечеството като цяло, но задължително без ограничения на националната държава, в търсенето (разр. моя – М. О.) на определена групировка в човечеството, на общество (Тойнби 1995: 32), определящ за автора е знакът за равенство между цивилизация и религия.

За А. Тойнби границите на цивилизацията в пространството и времето се очертават от нейните постижения в сферата на изкуството (Тойнби 1995: 298). При определяне на същността на цивилизацията към изкуството Кенет Кларк добавя критериите на историята и езика в тяхната комплексност, но при доминирането на един от тях (Кларк 1977: <https://chitanka.info/text/38483-tsvivilizatsijata/2#textstart>).

В този смисъл с конкретизираното съвместено очертаване на **рамката** славяните с православно вероизповедание, с определянето на нейната **спойка**, т.нар. църковнославянски език (Пикио 1993: 194), Р. Пикио прави крачката напред в търсената характеристика на конкретното общество.

Не за първи път обаче, а вече традиционно, добрите намерения се сблъскват с редица трудно преодолими препятствия, на първо място със стремежа към отъждествяване на границите на националната история и на историята на даден език, а като резултат – с „противопоставянето на националните филологии на по-старата обща славянска филология“ и с неминуемото и съпътстващо упражняване на известно насилие над езиковите данни в полза на културните (Пикио 1993: 192, 195).

Колосалната битка за престижното пряко Кирило-Методиево наследство като основа на родния книжовен език, респ. за родоначалника на *Slavia Orthodoxa*, превръща славистиката в бойно поле (Франклин 2010: 24) без правила. Твърденията и теориите ad hoc, смело изместили обективните изследвания, очертават решаващи за изучаването на езика и общността методологични последиствия.

В основата им е „иновацията“ за a priori наднационалния характер на първия славянски книжовен език, търсеща опора дори в случайни субективни разсъждения за неговата база² или

¹ 2-томното „Изследване на историята“ на А. Тойнби е публикувано между 1934 г. и 1961 г.

² Знаков в това отношение е известният абзац от „Сказание за буквите“ на Константин Костенечки от XV в. (4 столетия след създаване на българския книжовен език !!!): „... в началото онези, които са искали да направят превод на славянски език, не са могли да го направят на български език, макар и някои да казват, че е било така. Защото как би могла да се преведе елинската или сирийската, или еврейската изтънченост на този дебелашки език? Нито пък на сръбския висок и неудобен глас. Затова, след като онези добри

съвместено с обявеното за резултат от отминал научен етап, изпада в забрава началното търсене на етническата основа на езика на средновековните писмени паметници.

Без вникване в потенциала на водещите в аналогична посока идеи на Ноам Чомски за дълбинните синтактични структури (генеративната граматика) те се отхвърлят с лека ръка от „нормалната наука“³ едва ли не като научна екзотика.

Изследванията приоритетно и доста удобно се подчиняват на актуалния функционален подход.

По същество обаче като негово задължително по отношение на историите на книжовните езици диахронно прилагане се налага механичното приравняване на 2 синхронни плоскости, на началния и последния етап от функционирането на книжовния език в качеството му на богословски стил.

Приеманият за нейно лице до степен на обособяване на руска православна цивилизация единствено на последния маркиран от А. Тойнби етап се налага като научна парадигма. Сред най-ярките ѝ изражения е класификацията на Никита Толстой, според когото руският като пряк наследник на Кирило-Методиевата традиция се определя като *архаичен тип* език. Останалите езици се подреждат съответно като езици от *среден тип* (словенски, украински, долно- и горнолужишки, наравно с които „милостиво“ е поставен и българският) и *нов тип* (сърбохърватски, словашки, белоруски и македонски) (Толстой 1988: 25).

От една страна, подобна класификация свежда *традицията* единствено до *консерватизма*, до елементарното съхраняване на индивидуалния авторски стил без отчитане на трансформацията му във функционален.

От друга страна, пренебрегнатото класическо Сосурово разбиране за диахронията като за последователност от езиково-хронологични плоскости на една и съща територия се компенсира с механичната екстраполация на отчетеното от А. Тойнби предаване на богословската източноправославна щафета (Анадола → Балканите → Русия), разглеждано като *развитие* на книжовния език.

Така опростеното разбиране за функционалния подход като за *функциониране* с легализираната равнопоставеност на всички известни хронологично или пространствено отдалечени, с различна продължителност на съществуването им „центрове“, „школи“, „средища“ и т.н. не просто става основание за периодизация единствено на базата на тяхното съществуване. То игнорира двуединството *консерватизъм : развитие* във взаимоотношената му динамика, в пряка зависимост от типа езикова политика, обвързвайки го единствено с решаването църковно-богослужбени проблеми.

В тази насока е необяснима и (не)волната подкрепа на родната наука, приемаща за двигател на Евтимиевата езиково-правописна реформа смяната на Студийския с Йерусалимския устав.

Наукообразното тълкуване на функционалния подход облекчава отчетения и от Р. Пикио процес на „подялбата“ на общата история от периода XII–XVIII в. (Пикио 1993: 51), включващ редица взаимосвързани проблеми: и представянето на създаването на книжовния език едва ли не като природно, самопородило се явление с е п и ц е н т ъ р на историческа българска територия (разр. моя – М. О.) (Толстой 1988: 47), и пренебрегваната пълна идентичност на етапите от развитието на българския книжовен език и на „църковнославянския“⁴, и изключването на определящите за книжовноезиковите процеси историко-социални условия.

и дивни мъже размислиха, избраха най-изтънчения и прекрасен руски език и в помощ му взеха българския и сръбския, и боснийския, и словенския, и част от чешкия, че и хърватския език, за да вместят в него божествените писания (Костенечки 1993: 23)“.

³ Терминът на Томас Кун в смисъл на достигнала своя предел наука е въведен в труда му „Структура на научните революции“ (1962).

⁴ Налага се задължителното сравнение между класификациите на Иван Харалампиев и Н. Толстой. Аналогът на I етап от развитието на българския книжовен език, на **ранния старобългарски книжовен език** (ср. на IX–XII в. вкл.), у Н. Толстой е период на **ранния древнославянски – старославянски** (IX–X, отчасти XI век). Вторият период от развитието на българския книжовен език, периодът на **класическия**

Въпреки твърденията за необходимостта от изследвания на базата на „*confessiones* (вероизповедания) и на *nationes* (народи), кореспондиращи във формално-аналогичен план с понятията *вероизповеднически езици* и *национални езици* (Пикио 1993: 194), тезата се защитава и от самия Р. Пикио най-малкото с преекспонираната роля на изонормите в книжовния език, аргумент едва ли достатъчно сериозен при генетично свързани езици.

Факт е големият парадокс: Въпреки прецизното нееднократно изследване на всеки един открит писмен средновековен паметник с *n*-пъти преброени съществителни и прилагателни („различен дискурс“!), със съставени речници на „църковнославянския език“ все по-неразгадаем става въпросът за неговата същност и развитие, а оттам и за същността на самата общност.

И така, религиозна съборност, механичен сбор от национални култури или все пак нещо различно, което, за разлика от *Slavia Romana* напр., дава основание на А. Тойнби и Р. Пикио да я обособят като самостоятелна цивилизация? Или велика според големия старобългарист Дан Замфиреску, но вече историческа култура?

Въпросът не е самоцелен, тъй като в крайна сметка „най-забележителната жертва“ на битувания подход към развитието на процесите е „цивилизацията, обща за славяните с православно вероизповедание, т.е. за онези, които в продължение на векове са си служели с църковнославянския, превърнал се в свръхнационален език на културата ни“ (Пикио 1972: 194).

Как първият славянски книжовен език се е превърнал в свръхнационален? Каква е същността на свръхнационалното? Отговорът на тези въпроси е отговор и на всички останали.

1.1. Цивилизация и култура; култура и език. Основни положения

Продължителността на съществуването на *Slavia Orthodoxa* и териториалният ѝ обхват отвеждат склонната към систематика под формата на терминологизация човешка мисъл към търсене на най-точната квалификация.

Съвременното контекстуално синонимно на *цивилизация* (= вкл. и на *общество*) понятие *западна култура* налага пореден опит за разкриване на тяхната същност.

Културата, подобно на много други масово и ежедневно използвани понятия, все още няма общоприето съдържание, което да го издигне до нивото на общоприет термин.

Първото му известно използване от Марк Порций Катон Старши (ок. 160 г. пр. Хр.), 'обработка на земеделска земя', преминава през редица интерпретации, за да се стигне до преобладаващото виждане за нематериалното и дори абстрактното в противовес на материалното в константните релевантни опозиции *извисено : ежедневно, елитарно : простонародно* и т.н.

Може би поради сравнително късно поставения акцент върху социалния ѝ характер и днес често културата се идентифицира единствено с техния първи компонент.

Разделението на културата в зависимост от обекта и резултата от дейността на материална (практика) и духовна (Степин 2011: 40) в социален аспект е доста условно, тъй като, от една страна, материалното служи на определени практически цели. От друга страна обаче, като елемент от социалния код и средство за съхраняване и предаване на определен нов смисъл и различни значения, които регулират дейността, поведението и общуването, то също изпълнява функцията на феномен на културата (Степин 2011: 49).

В противовес на биологичния културата е единствено човешкият, социален код. Цялостната система от утвърдените форми на отношенията към средствата за дейност (формите на собственост), към продукта от дейността (формите на разпределение) и обмяната на резултатите от дейността между хората в рамките на система от утвърдени форми на разделение на обществения труд е същността на дълбинната структура на социалните връзки на хората (разр. моя – М. О.) (Степин 2011: 32).

В този контекст културата е сложна система от **надбиологични програми** (дейност, поведение и общуване), представени от многообразието от знания, предписания, норми, навици, идеали,

---

старобългарски книжовен език (нач. на XIII – ср. на XV в.), е съизмерим с **древнославянския книжовен език** (XII–XVI в.), като периодът на повторното налагане на официалния български книжовен език на своя територия преди емблематичното Второ „южнославянско“ влияние се характеризира лаконично като период на „известна децентрализация“ (Харалампиев 2012: 24–26; Толстой 1988: 47).

образци за дейност и поведение, идеи, вярвания, цели и ценностна ориентация и т.н. (Степин 2011: 43). Те са същността и механизма на „**втората природа**“, на създадената от човека своя изкуствена среда (Степин 2011: 21), която в хода на историческото развитие **се наслагва върху генетичните програми** (Степин 2011: 50).

В монографията си „Дивилизация и култура“ (2011) Вячеслав Стъпин обособява три резултативно-еволюционни, съществуващи обаче едновременно, слоя на културата. Същевременно в нейната основа са базисните ценности, исторически натрупаният социален опит – **мирогледните универсалии** (Степин 2011: 61; 63–64). Ролята им на преносители на социалния опит към следващите поколения, равнозначна на функционирането на своеобразни **дълбинни програми**, гарантиращи единството, възпроизводството и вариациите на типа социална специфика (Степин 2011: 67) на практика ги приравнява към конкретизирани на различните етапи на социалното развитие **универсалии на културата**.

За жалост, но напълно логично при общофилософския характер на разработката, авторът не разглежда културното развитие в целостта от трите слоя на културата в поетапната им обвързаност с мирогледните универсалии.

Неуточненият смисъл на понятието *култура* е в основата на твърдението на Н. Толстой за възможното независимо от културата изучаване на езика като автономно явление или равноправен и равнозначен феномен (Толстой 1995: 16), наложено и от практиката на „чистото“ езикознание.

Изразеното в универсалиите понятийно-мисловно отражение на реалността и на другите форми на практическа и духовна човешка дейност (Степин 2011: 68) прави възможни другите два варианта у Н. Толстой – изучаването на езика като част от цялото на културата в ролята му на *компонент* или на *оръдие* (Толстой 1995: 16); позволява многоплановото изучаване на самия език като определен социокод, утвърждаващ и предаващ програмите на поведение, общуване и дейност в обществото (Степин 2011: 47), при това с отчетеното доминиране на една от тези роли или тяхното съвместяване в процеса на историческото му развитие.

Началото на „втората природа“, на инвариантната култура, на това, което като цяло различава човека от животните, е **първият** смислов слой на мирогледните универсалии в рамките на категориите, характеризиращи атрибутивните характеристики на включените в човешката дейност обекти: *пространство, време, движение, вещ, свойство, отношение, количество, качество, мярка, форма, съдържание, причинност, случайност, необходимост* и т. н. (Степин 2011: 62).

И ако абстрактният първи слой е по-скоро символично маркиране на задължителните компоненти като специфика на човешката култура, то начало на етнически-национална обособеност е **вторият слой** универсалии.

С условността на поставения знак за равенство между развитие и прогрес развитието на културата традиционно се приема като съвкупност от иновации. На практика обаче то може да бъде разглеждано на три нива, на практика нейни слоеве.

Всяка една култура стартира предимно като битова и локална, характеризира се с осъществяване на производствена дейност и формиране на определени условия за природното съществуване на хората (Степин 2011: 27), на първо място съобразеното с природо-географските условия адаптиране на общността. Формирането на социалните норми като цяло изпитва влиянието на биологическите предпоставки, но същевременно ги трансформира и ограничава (Степин 2011: 36).

Това на практика е *първото ниво* на културата, на което съществуват продължаващи да регулират част от човешките взаимоотношения и поведение останки от миналото, „реликтови програми“, някои от тях под формата на традиции и обичаи (Степин 2011: 57–58), вкл. поверия.

Ролята на културата на първото ниво на социална памет, на традиция се изразява в съхраняване на дълбинната структура на социалните връзки между хората (Степин 2011: 32), а езикът, все още в безписмен вариант, е на първо място нейно *оръдие*.

В контекста на историята на националните книжовни езици първото ниво на културата е съотносимо с втория слой на мирогледните универсалии. Той характеризира човека като социален субект посредством категориите *човек, общество, личност, съзнание, добро, зло, красота, вяра, надежда, труд, съвест, справедливост, свобода* и др. под. (Степин 2011: 63). Езикът съхранява

първичните дълбинни синтактични структури⁵, трансформирайки ги в сравнително ограничен брой повърхностни в рамките на изначалната концептосфера на еднозначния като цяло речников състав (Лихачев 1999: 156).

Нормата е неформална, невинаги осъзната, усвоявана посредством модели на поведение, общуване и дейност (Степин 2011: 30–31).

Началното формиране и развитие на втория слой мирогледни универсалии е предопределено от първото ниво на етноезиковата обособеност по топоним – началния етап на културна идентификация.

Съхраняването на опита и познанието в качеството им на утвърдена култура се осъществява аналогично независимо от променящата се отразена в лингвонимите степен на езиково самосъзнание⁶ до момента на пълно политическо оформяне на т. нар. нация държава (Абдулатипов 2004: 44), съпроводено от релевантната връзка *политоним – лингвоним (национален книжовен език)*. Съществуването на национален книжовен език е възможно при изпълнение без изключения на комплекса от примарни за А. Дуличенко условия: 1) Осъзнатата специфика на базата на обособеност и общ произход, отразена в появата на етноним; 2) Осъзнатите различия с чуждите и хомогенност на своя език, водещо до появата на лингвоним; 3) Осъзнатата принадлежност към един етносоциален организъм; 4) Териториална обособеност и компактност на етноезиковата общност.

Отсъствието дори на един от изброените критерии, подчертава авторът, прави невъзможна появата на народностен книжовен език (Дуличенко 2004: 193–194).

Второто ниво от развитието на културата, програмите, осъществяващи възпроизводството на съществуващите социални форми (на нови, резултат от нови обществени потребности или на формиранни в миналото, но коригирани в съответствие с новите потребности) (Степин 2011: 58), е задължителният маркер за съществуването на национален книжовен език.

Неговото използване и надграждащо съществуващият социален код в новосъздаденото двуединство *книжовен : говорим* език са равнозначни на създаването, формирането на своя специфична културно-езикова среда – „концептуалната сфера, в която живее всеки национален език (Лихачев 1999: 162)“, съответно на разширяващ се обем, при това характерни, свои мирогледни универсалии.

Определящ за развитието и спецификата на процесите е типът книжовен език – робен или чужд.

Народностен/национален книжовен език е възможен единствено тогава, когато съществуват минимум два стила, единият от които като част от неизменните вътрешнополитически функции на всяка държава⁷ е **административният**.

С писмената си фиксация административният стил би могъл да се разглежда като нов елемент в съществуващата „програма за социално поведение и общуване с компоненти нормите, обичаите, ритуалите, социалните роли и т.н., осигуряващи устойчивото възпроизводство на различни социални връзки (Степин 2011: 41)“.

Разположението на административния стил по хоризонталната ос на директното послание към обособеното политико-териториално обединение цели поддържането на социалното статукво на механичната общност от локални култури, респ. концептосфери на първо ниво с присъщите им първични дълбинни синтактични структури.

Аналогично на установената безписмена, вече приемана за традиционна култура, принципно незадължителното балансиране на културните програми и дори възможната им противоречивост (Степин 2011: 34) не е пречка за определена локална вариативност на повърхностните структури на административния стил.

⁵ **Първични** за авторката, която ги разглежда в контекста на книжовноезиковата история в статията си „Науката за езика и историите на националните книжовни езици (Някои щрихи от историята на Slavia Orthodoxa)“ (сп. „Проглас“, 2/ 2023), са обособените от Н. Чомски дълбинни синтактични структури.

⁶ За Н. Толстой то е в следната последователност: лично → частноплеменно (местно) → общонародно (средноплеменно) → общоплеменно → държавно → религиозно (Толстой 1998: 18).

⁷ Кратко напомняне: Правото и политиката се появяват с появата на държавата.

Вторият за Средновековието стил е **богословският**, а ргіогі отговор на нови за определен социално-исторически етап потребности, във все по-голяма степен отдалечаващи се от рутината на многовековната традиция. Носител на нови надлокални мирогледни универсалии, той е безалтернативно екстрортертен, отворен към вътрешно- и чуждоезикови, вкл. стилистично мотивирани влияния.

Философско-общокултурен по своята същност, с развитието на жанровото си разнообразие богословският стил се превръща в родоначалник на други стилове, вкл. на научния в цялото му последващо многообразие.

На началния етап от развитието на книжовния език, подобно на административния, в качеството си на *оръдие* на държавната политика богословският стил като цяло възпроизвежда първичните дълбинни синтактични структури на говоримия език.

Развитието му преминава от увеличаващата се многозначност на думите, на „речниковото им значение“ през формирането на концепти – „някои подмени на значенията, на скрити в текста „заместители“, някои „потенции“ на значенията, облекчаващи общуването и тясно свързани с човека и неговия национален, културен, професионален, възрастов и т.н. опит. Финалният етап е формираната нова и разширяваща се концептосфера – „цялости от зависещи един от друг концепти на отделни значения на думите (Лихачев 1999: 155)“.

С разположението си по вертикалната ос езикът трансформира изцяло механичната, пространствена консолидация във времева, културно-духовна; демонстрира произход и потенциална мощ (Rancière 1995).

Единствено програмата по активната езикова политика на държавата под формата на периодично нормиране и кодифициране утвърждава условия, т.е. вторични, културологични дълбинни синтактични структури.

Със съхраняването на тяхната характеристика на базова традиция, на надградена **културна памет**, с движението си нагоре по вертикалната ос на времето книжовният език постепенно се превръща в *компонент* на културата, в същностна национална **културна идентичност**.

Паралелното функциониране на двете концептосфери на базата на родния език означава сближаване на двата функционални стила и възникване на книжовно-разговорния им вариант като най-необоримо доказателство за хомогенността на националния книжовен език; „най-важно средство за предаване на програмите по поведение, общуване и дейност (Степин 2011: 47)“.

При използването на чужд книжовен език формирането на родния книжовен език започва с рецепцията на чужда култура от второто ниво на развитие на чуждия книжовен език. Забавянето на процесите по създаване на свой книжовен език се дължи на факта, че чуждият книжовен език, носител на съвременните върхове, но непознати до момента културни постижения, се приема като образцов. При продължителното отсъствие на държавност той изпълнява все по-категорично тази функция, а за родния като на явление второ качество (Дуличенко 2014: 195) остава ролята на „съзидател“ на прагматичната част, на елементарната писмена фиксация на речта – административният стил и част от ниската литература.

В случая безспорната диглосия по престиж (*висок (В) : нисък (Н) език*) се изразява в паралелното функциониране на две различни концептосфери със стилово маркираните вторични дълбинни структури на чуждия книжовен език и на първичните дълбинни на родния, възпроизвеждани дори на продължителния етап на хаотична и несинхронизирана писмена фиксация на родния говорим език (по-скоро на неговите различни диалекти), отразяваща етноезиково самосъзнание най-често на ниво топоним.

В подобна ситуация книжовно-разговорният стил, хомогенен безалтернативно-еднопластов национален книжовен език, е химера.

1.1.1. Българската средновековна културно-езикова реалност

Според А. Тойнби цивилизациите се раждат в необичайно трудни среди (Тойнби 1995: 177).

Действително, средата, респ. времената, са тежки за всички южно- и източнославянски племена от самото им заселване на настоящите територии.

Започналата преди V в. интеграция на славяните, от VII в. и на прабългарите, с местното население след два века своя държавност от 681 г. приключва с утвърждаването на своите дълбинни социални структури, на своя социален макрокод, в част от който се превръща устойчивата териториално-политическа и етноезикова консолидация на българския народ.

Последната фаза на разширена интеграция, преодоляването на политико-икономическата изолация на България във външнополитически план се ознаменува с приемането на християнството през 864 г.

Във вътрешнополитически план евентуалното продължаване на 2-вековното използване на гръцкия книжовен език за официален за българската държава обаче означава допълнително засилено неконтролируемо чуждо културно-езиково влияние. Налагането във връзка с християнската тематика на нова концептосфера на гръцки език в опозиция на концептосферата на говоримия български би довело до прекъсване на приемствеността между първото и формиращото се второ ниво на културата, до неизбежна деконсолидация на формираната народност.

В този смисъл поставянето от владетелите на Първото българско царство Борис I и Симеон на основите на една истинска културна и религиозна автономия в лоното на източното християнство (Пикио 1993: 43–44) не е случайна, още повече самоцелна.

Посредством нормиращото му обогатяване със североизточните и югозападните български говори индивидуалният стил Кирило-Методиев език на базата на югоизточните български говори прераства във функционален богословски стил на българския книжовен език. Чрез новата концептосфера на втория етап от развитието на културата той налага и нова, надграждаща първата, степен на народностно самосъзнание.

Блестящата книжнина на *Златния век* кодифицира младия книжовен език чрез оформянето на собствена концептосфера с нови мирогледни универсалии на роден език, поставя началото на *българската културна идентичност*.

Процесът хармонично повтаря модела на определена степен на закономерна, обусловена от новото местоположение, езикова интерференция от безписмения период на българския език и от периода на *предтрадиция* (според терминологията на А. Дуличенко) (Дуличенко 2014: 194) на използване на гръцкия език за официален. Попълването на новата концептосфера на първо място с учебна лексика е на базата предимно на българския синтаксис (Минчева 1991: 531–532, 537; Русинов 2000: 6; Буюклиев 1980: 101–104).

Според А. Минчева още на първия етап на развитие на старобългарския език народните средства в лексиката и синтаксиса всъщност образуват неутралния пласт (Минчева 1991: 537). Обобщено, българският книжовен език стартира съществуването си под формата на разговорно-книжовен вариант.

Доказателство за удачния комплексен подход към нормирането на езика е богатството от жизнени повърхностни структури, отразени във формирането още през първия период от съществуването му на всички стилове (Минчева 1991: 532, 538), кодифицирани в книжнината на Симеоновия *Златен век*.

След столетие и половина използване на гръцкия език за официален в периода на загуба на държавност (1018–1185) освен формалното възстановяване на българския книжовен език за официален във всички обществени сфери се налага възстановяването на българския социокод и в книжовноезиков аспект.

Явно осъзнатият факт, че всеки национален език живее в своята концептосфера, която се смалвява единствено в случаите на загуба на културната памет в широкия смисъл на думата (Лихачев 1999: 162–163), резонира в културно-езиковата програма на Второто българско царство.

„Растежът, разсъждава от своя страна А. Тойнби, означава, че растящата същност на цивилизацията се превръща в своя собствена среда, предизвиква сама себе си и става поле за действие. С други думи, критерият на растежа е прогрес към самоопределение (Тойнби 1995: 259)“.

Възстановената чрез максимално увеличения обем книжнина „собствена среда“ поставя на дневен ред въпроса за утвърждаващото самоопределение, решен блестящо с Евтимиевата езиково-правописна реформа.

С продължаването на традицията на първия етап на умерено, строго регламентирано и стилистично мотивирано заимстване от гръцки език (Иванова-Мирчева 1987: 304; Харалампиев 1990: 93–94, 105, 114–115, 117–118; Иванова-Мирчева 2003: 178), далече от всякакъв консерватизъм, реформата постига тази по-голяма цел.

Според Д. Лихачев увеличаването на концептосферата е възможно при наличието на достойна литература и културен опит (Лихачев 1999: 162).

Огромното словотворчество в рамките на оригиналните повърхностни синтактични структури, израз на увеличената мощ на вторичните дълбинни синтактични структури, са доказателство за утвърждаване на културната памет чрез увеличената концептосфера на българския книжовен език на второто ниво на българската култура.

Нормирането на категорично доказали се езикови тенденции, нови за книжовния език, но с място в бъдещето, счита В. Стъопин, е израз на програмиращата функция на културата (Степин 2011: 17), на изграждане на третото ниво – на „адресираните към бъдещето, проектиращи, но също обусловени от обществените потребности програми, с различна възможна степен на реализация и различна времева перспектива (Степин 2011: 59)“.

Именно изграждането на третото ниво, съпроводено с размествания на първото и второто ниво (Степин 2011: 60), е големият търсен резултат от Евтимиевата реформа.

Кодификацията чрез изумителния обем Чети-миней⁸, разбираеми дори за неграмотните, доказва подновеното сближаване на концептосферите на говоримия и книжовния език; в навечерието на предизвестената загуба на държавността остава за поколения напред един съвършен образец на книжовен език.

1.1.2. Културно-езиковата реалност в останалия православен славянски свят

Действително, цивилизацията се раждат в трудна среда. Но не всяка трудна среда ражда цивилизация.

Първите два етапа от развитието на българския книжовен език са хронологично паралелни на двата етапа на интеграция с местното население на източнославянска територия (I – до XI–XII в.; II – XIII–XIV в. (Седов 1999: 13).

Големият нарастващ брой княжества (50 до 30-те г. на XIII в.; около 250 през XIV в.) (Седов 1999: 18) и съществуването им в състава на Златната орда (1237–1480) не просто е сериозна пречка срещу консолидацията между тях, а поставя под съмнение дори етнославянската същност на формиращите се народи (Трубецкой 1921: 9). В резултат на задълбочаващия се след средата на XII в. политико-езиков разлом през XIV в. окончателно се формират двете основни групи говори: северна, великоруско-белоруска, и южна, малоруска, съпътствано от допълнително вътрешно разделение: северозападна (новгородско-псковска) и източно-централна (Ростов, Суздал, Владимир, Москва, Рязан) (Зализняк 2012: www).

Този факт рефлектира върху отразяващите степенята на езиково самосъзнание етноними: Част от населението се нарича *руси*, *русичи*; в граничещите с финско или литовско население – *славяни*. В редица случаи определящо е местоживеенето на определена територия (*ростовци*, *новгородци* и т.н.) (Седов 1999: 17).

Изначалният по отношение на всички източнославянски племена след II пол. на X в. екзоним *руси* (Седов 1994: 15), преминал в политоним на първото протодържавно формирование Рус със столица Киев (882–1240), претърпява трансформация. В периода на съществуването ѝ в рамките последователно на Великото литовско княжество до 1569 г., Реч Посполита до 1795 г. и на Руската империя от 1815 г. се налага топонимът *Украина*, последван от *Малка Русия*, както и *Бяла Русия* за Беларус, без съпътстващи политоним и глотоним⁹.

⁸ Те са „една велика антология на византийската култура, великолепно селектирана и организирана, в която към онези 350 текста, преведени от 70 книжовници, са били добавени и всичките 8 жития и панегирика на Патриарх Евтимий, както и някои от писанията на Йоан Екзарх и Климент Охридски“ (Замфиреску 2015: 457).

⁹ Политонимите *Украина* и *Беларус* се свързват с обявената през 1918 г. независимост на двете държави.

Политонимът *руски* се възражда с практическото създаване на руската държава едва в средата на XVI в. след последователната трансформация на Великото московско княжество (1263–1478) в т.нар. единна Руска държава (1478) и нейното обявяване за Руско царство (1547) с пряк наследник Руската империя (1721–1917).

Началното ограничено приемане на християнството на източнославянска територия (988) не се ознаменува с определен рязък езиков прелом (Франклин 2010: 32).

Липсата на държавност и политико-езиково самосъзнание предопределят спецификата на функциониране на единствения родствен книжовен език „на територия без всякакви навици за използване на писменост“ (Франклин 2010: 33).

Поради приемането ѝ в провиденциален или исторически контекст църквата разпространява книжовността предимно сред духовенството. „Редките и загадъчни фрагменти от извънцърковна писменост“ се обясняват, от една страна, с продължителното налагане, при това насила, на християнството, а на самата писменост от горе надолу, без задължителното ѝ използване в административните процедури; без институт за подготовка на интелектуален елит. От друга страна, за конкретни дейности писмеността се използва единствено като достъпна технология от долу нагоре, като първите признаци за формирани навици или поне привички се наблюдават едва през втората половина на XIII в. (Франклин 2010: 63).

Използването на писмеността с прагматични цели води до постепенното формиране на собствено „руските“ периферни стилове: на деловата писменост (посланически, договорни, военни документи) с изработена до приемането на писмеността терминология; на юридически текстове (Улуханов 2002: 149, 25).

Разнопосочните етноезикови влияния и липсата на трайна държавност препятстват формирането на относително стабилен и общ макросоциокод, изразен в унифицирана на продължително фиксирана територия концептосфера.

Резултат от развиващата се езикова ситуация са двете български, наричани южнославянски, влияния.

Първото не просто предоставя основни езиково-културни образци на Първото българско царство (*Златният Симеонов век*) и за следващите доминиращи през вековете книжовни центрове (Пикио 1993: 44). С новия си вид езикът, с по-оформен, определен, освежен и по-пълноценен вид, с подновена граматика, прави невъзможни големите изменения по места (Трубецкой 2015: 37–38).

Първото българско влияние пренася със самото ѝ формиране концептосферата на българския социокод на второ ниво, функционираща паралелно и над локалните концептосфери на първо културно ниво.

Второто българско културно-езиково влияние налага разширената от Търновската книжовна школа концептосфера на българския книжовен език от третото културно ниво и разширява разлома между чуждия книжовен език и постепенно формиращите се на местна езикова база стилове.

Въпреки възродения екзоним *руски* Русия никога не се превръща в нация държава със съответстващо на политонима единно национално самосъзнание, със свой роден по същността си книжовен език.

Езикът на местните руски стилове, все още на етап *книжовноезикова предтрадиция*, продължава да играе ролята единствено на оръдие на формирането на помощните, на първо място на административния стил. Макар т. нар. *западноруски (рутенски) език* на базата на т. нар. киевско койне (военна, стопанска и юридическа терминология) (Улуханов 2002: 83) да се интерпретира на диалектна старобелоруска или староукраинска основа, в крайна сметка, „Нито западноруският, нито източноруският диалект не успяват да се издигнат през средния период до нивото на самостоятелен образован орган или език. Източноруският остава под върховенството на църковнославянския и в чистата литургична, и в смесената славяно-руска форма; над западния диалект към църковнославянския и латинския през XVI в. се настанява и полският (Киселев 2020: www)“.

2. Отговорът във факти

И така, от IX в. до края на XIV в. автентичната от самия си старт българска култура се разраства до формирането на трите възможни културни слоя.

Българският книжовен език е последователно отражение на дълбинната структура на социалните връзки и нейната динамика в контекста на съществуващите от VII в. национални политико-административни отношения.

Младият книжовен език от Първото българско царство ги отразява чрез създаването на вторичните, културологични дълбинни синтактични структури. Успешната им реализация в повърхностните структури на книжнината от *Златния Симеонов век* поставя началото на българската културна идентичност на второ ниво, маркирана с концептосферата на книжовния език, в хармонично двуединство с концептосферата на говоримия език с поставеното начало на книжовно-разговорния стил на българския език.

Отсъствието на дори относително дълготрайна държавност и близостта на социалните микрокодове с аналогични мирогледни универсалии на генетично, впоследствие и географски закрепени близки диалекти, по естествен начин налагат използването на българския книжовен език на останалата южнославянска територия.

Първото българско книжовноезиково влияние на източнославянските земи с предадената концептосфера на второто ниво на културата е равнозначно на превръщането на българския книжовен език в международен от самото му създаване.

Създаденото от Търновската книжовна школа с използването на византийските ръкописи като извори, но не и модели, без аналог „нито в културата на Византия, нито в някоя от другите култури, принадлежащи на Slavia Orthodoxa“ (Замфиреску 2015: 458), съхранява националната културна памет, при това със значително разширена концептосфера.

Закономерно, реформата на Търновската книжовна школа се ознаменува с Второто българско влияние, утвърждаващо българската културна памет и на цялата източнославянска територия до степен на всеобща културна идентичност. Българският книжовен език се превръща в класически с безспорната си определяща историческа роля на културно-езикова парадигма за формирането на Slavia Orthodoxa.

Нещо повече: „Време е всички да признаем, подчертава Д. Замфиреску, че през периода, смятан обикновено за „османско робство“, тази „България на Духа“ е блестяла пет века като велика и влиятелна действителност във „Византийска Европа“; в Сърбия, в Атон (Света Гора), Румъния, Русия и Украйна, ... упражнявайки дълбоко влияние върху всички тези култури (Замфиреску 2015: 459).

Всеизвестната му роля за огромното разширяване на лексикалното богатство на руския език е най-видимата част от българското културно влияние.

Чрез старобългарския книжовен език се преодолява културното изоставане на източните славяни (Лихачев 1985: 311–312). Старобългарските словообразователни модели и до днес са в основата на думи, обозначаващи отвлечени понятия или важни за руското общество на определен етап от развитието му в мирогледно отношение (Петрухина 2014: www). Език на цялата „висока“ лексика, на „духовното наречие“, на „поезията на красотата и силата“, довел до непреодолимата двумерност на руския език (Седакова 2009: www; Зализняк 2012: www), старобългарският играе ролята на оценъчен елемент на мисленето (Лихачев 1999: 163).

Поради по-естественото им вместване в речниковата структура на богатия на абстрактна лексика със сложно словообразуване старобългарски словообразователните старобългарски модели се използват и в съвременето, вкл. при нови заемки на културни термини от западни езици (Унбегаун 1968: 129, 133).

Традиционно за науката за езика споровете във връзка с най-удачния термин по отношение на източноправославната славянска общност едва ли ще приключат някога.

В случая обаче терминологичният гриф едва ли е най-важното.

Според общоприетото повторение на политическото разделение общността действително е съвкупност от национални култури, в чиито основи са винаги атрактивните за публиката и любо-

знателния човешки дух традиционни, съхраняващи миналото, местни култури. Със своя предимно първичен културен пласт те наистина имат своето заслужено място в музеите.

„Разнообразието в човешкия живот и човешките институции, разсъждава мъдро А. Тойнби, е повърхностно явление, което прикрива, без да му вреди, намиращото се отдолу единство“ (Тойнби 1995: 300).

Това единство, най-живата и константна за съвременността част от националните култури, е подарената част от „голямата реалност на югоизточния европейски свят“ до Новото време, българският книжовен език от първите два периода на неговото развитие, културна идентичност, очертаваща общата рамка на специфичен мироглед и духовност, на потенциала за интелектуално развитие по свой начин от IX век насам.

В този смисъл с основание бихме могли да видоизменим думите на Петър Увалиев¹⁰ за българския език: Не ние говорим езика, на който говорим, а езикът на културата, на който говори цялата южно- и източнославянска общност, **ни** говори.

Езикът на цивилизацията *Slavia Palaeobulgarica*.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Абдулатипов 2004:** Абдулатипов, Р. *Етнополитология*. Санкт-Петербург: Питер. // **Abdulatipov 2004:** Abdulatipov, R. *Etnopolitologiya*. Sankt-Peterburg: Piter.
- Буюклиев 1980:** Буюклиев, Ив. Спецификата на старобългарския синтаксис и проблемите на актуалното членение. – В: *Сборник на философския факултет на университета в Бърно*, А 28, 99–106. // **Buyukliev 1980:** Buyukliev, Iv. Spetsifikata na starobalgarskiya sintaksis i problemite na aktualnoto chlenenie. – In: *Sbornik na filosofskiya fakultet na universiteta v Barno*, А 28, 99–106.
- Дуличенко 2014:** Дуличенко, А. Д. Славянские литературные микроязыки в лингвокультурном пространстве Европы. – В: *Актуальные этноязыковые и этнокультурные проблемы современности, книга I*. Москва: Фонд Развития фундаментальных лингвистических исследований. // **Dulichenko 2014:** Dulichenko, A. D. Slavyanskije literaturnije mikroyaziki v lungvokulturnom prostranstve Evropi. – In: *Aktualnie etnojazykovie i etnokulturnije problemi sovremennosti, kniga I*. Moskva: Fond Razvitiya fundamentalnih lingvisticheskikh issledovaniy.
- Зализняк 2012:** Зализняк, А. А. Об истории русского языка. // **Zaliznyak 2012:** Zaliznyak, A. A. Ob istorii russkogo yazika. <https://vk.com/@zloi_moscovit-zaliznyak-aa-ob-istorii-russkogo-yazyka> [01.05.2024]
- Замфиреску 2015:** Замфиреску, Д. Академично слово на проф. Дан Замфиреску, Почетен доктор на Велико-търновския университет. В: *Проглас*, кн. 2, 454–461. // **Zamfiresku 2015:** Zamfiresku, D. Akademichno slovo na prof. Dan Zamfiresku, Pocheten doktor na Velikotyrnovskija universitet. In: *Proglas*, кн. 2, 454–461.
- Киселев 2020:** Киселев, А. Проблема белорусского литературного языка в белорусской консервативной интеллектуальной традиции (вторая половина XIX – начало XX века). В: *Тетради по консерватизму*, № 2, 192–209. // **Kiselev 2020:** Kiselev, A. Problema belorusskogo literaturnogo yazika v belorusskoy konservativnoy intellektualnoj traditsii (vtoraya polovina XIX – nachalo XX veka). – In: *Tetradi po konservatizmu*, № 2, 192–209. <<https://zapadrus.su/zaprus/istbl/2223-problema-belorusskogo-literaturnogo-yazyka-v-belorusskoy-konservativnoj-intellektualnoj-traditsii-vtoraya-polovina-xix-nachalo-xx-veka.html>> [01.05.2024]
- Кларк 1977:** Кларк, К. *Цивилизацията. Едно лично гледище*. София: Български художник. // **Klark 1977:** Klark, K. *Tsivilizatsiyata. Edno lichno gledishte*. Sofia: Balgarski hudozhnik.
- Костенечки 1993:** Костенечки, К. *Съчинения*. София: Славика. // **Kostenechki 1993:** Kostenechki, K. *Sachinenia*. Sofia: Slavika.
- Лихачев 1985:** Лихачев, Д. С. *Предвозрождение в русской литературе*. // **Lihachev 1985:** Lihachev, D. S. *Predvozhrozhdenie v russkoj literature*. <<http://feb-web.ru/feb/ivl/v13/v13-4613.htm>> [01.05.2024]
- Лихачев 1999:** Лихачев, Д. Концептосфера русского языка. – В: *Очерки по философии художественного творчества*. Санкт-Петербург: Блиц, 148–165. // **Lihachev 1999:** Lihachev, D. Kontseptosfera russkogo yazika. – In: *Ocherki po filosofii hudozhestvennogo tvorchestva*. Sankt-Peterburg: Blits, 148–165.

¹⁰ Виж: Похвално слово за българското слово (1995).

- Иванова-Мирчева 1987:** Иванова-Мирчева, Д. *Въпроси на българския книжовен език до Възраждането*. София: Изд. на БАН. // **Ivanova-Mircheva 1987:** *Vaprosi na balgarskiya knizhoven ezik do Vazrazhdaneto*. Sofia: Izd. na BAN.
- Иванова-Мирчева 2003:** Иванова-Мирчева, Д. *Българският книжовен език (IX–X до XVIII в.)*. Велико Търново: УИ. // **Ivanova-Mircheva 2003:** Иванова-Мирчева, Д. *Balgarskiyat knizhoven ezik (IX–X do XVIII v.)*. Veliko Tarnovo: UI.
- Минчева 1991:** Минчева, А. Развитие на старобългарския език. – В: *Граматика на старобългарския език*, 525–537. София: Изд. на БАН. // **Mincheva 1991:** Mincheva, A. Razvoy na starobalgarskiya ezik. – In: *Gramatika na starobalgarskiya ezik*, 525–537. Sofia: Izd. na BAN.
- Петрухина 2014:** Петрухина, Е. В. *Расширение концептосферы русского языка и когнитивное варьирование при образовании новых слов*. // **Petruhina 2014:** Petruhina, E. V. *Rasshirenie kontseptosferi russkogo yazika i kognitivnoe varirovanie pri obrazovanii novih slov*. <<https://istina.msu.ru/publications/article/7525966/>> [01.05.2024]
- Пикио 1993:** Пикио, Р. *Православното славянство и старобългарската културна традиция*. София: УИ Св. Климент Охридски. // **Pikio 1993:** Pikio, R. *Pravoslavnoto slavyanstvo i starobalgarskata kulturna traditsia*. Sofia: UI Sv. Kliment Ohridski.
- Русинов 2000:** Русинов, Р. *История на българското езикознание*. Велико Търново: Абагар // **Rusinov 2000:** Rusinov, R. *Istoriya na balgarskoto ezikoznanie*. Veliko Tarnovo: Abagar.
- Седакова 2009:** Седакова, О. Церковнославянский язык в русской культуре – В: *ЦВ*, 8 (405). // **Sedakova 2009:** Sedakova, O. Tserkovnoslavyanskiy yazik v russkoy culture. – In: *TSV*, 8 (405).
- Седов 1999:** Седов В. В. *Славяне. Древнерусская народность: историко-археологическое исследование*. Москва: Языки русской культуры. // **Sedov 1999:** Sedov, V. V. *Slavyane. Drevnerusskaya narodnost: istoriko-arheologicheskoe issledovanie*. Moskva: Yaziki russkoy kulturi.
- Степин 2011:** Степин, В. *Цивилизация и культура*. Санкт-Петербург: Изд. СПбГУ. // **Stepin 2011:** Stepin, V. *Tsivilizatsia i kultura*. Sankt-Peterburg: Izd. SPbGU.
- Тойнби 1995:** Тойнби А. *История на цивилизацията. Възникване и развитие на цивилизацията*. София: ИК Христо Ботев. // **Toynbi 1995:** Toynbi, A. *Istoria na tsivilizatsiite. Vaznikvane i razvitie na tsivilizatsiite*. Sofia: IK Hristo Botev.
- Толстой 1988:** Толстой, Н. *История и структура славянских литературных языков*. Москва: Наука. // **Tolstoy 1988:** Tolstoy, N. *Istoria i struktura slavyanskih literaturnih yazikov*. Moskva: Nauka.
- Толстой 1995:** Толстой, Н. *Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике*. Москва: Индрик. // **Tolstoy 1995:** Tolstoy, N. *Yazik i narodnaia kultura. Ocherki po slavyanskoj mifologii i etnolingvistike*. Moskva: Indrik.
- Толстой 1998:** Толстой, Н. И. *Избранные труды. Т. II: Славянская литературно-языковая ситуация*. Москва: Языки русской культуры. // **Tolstoy 1998:** Tolstoy, N. I. *Izbrannie trudi. T. II: Slavyanskaya literaturno-yazikovaya situatsiya*. Moskva: Yaziki russkoy kulturi.
- Улуханов 2002:** Улуханов, И. С. *О языке Древней Руси*. Москва: Азбуковник. // **Uluhanov 2002:** Uluhanov, I. S. *O yazike Drevney Rusi*. Moskva: Azbukovnik.
- Унбегаун 1968:** Унбегаун, Б. О. *Язык русской литературы и проблемы его развития*. – В: *Revue des Études Slaves*, 129–134. Париж. // **Unbegaun 1968:** Unbegaun, B. O. *Yazik russkoy literature i problemi ego razvitiya*. – In: *Revue des Études Slaves*, 129–134. Parizh.
- Франклин 2010:** Франклин, С. *Письменность, общество и культура в Древней Руси: (около 950–1300 гг.)*. Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин. // **Franklin 2010:** Franklin, S. *Pismennost, obshtestvo i kultura v Drevney Rusi: (okolo 950–1300 gg.)*. Sankt-Peterburg: Dmitriy Bulanin.
- Харалампиев 2012:** Харалампиев, Ив. *Лекции по история на българския книжовен език до Възраждането*. Велико Търново: Фабер. // **Haralampiev 2012:** Haralampiev, Iv. *Lektzii po istoria na balgarskia knizhoven ezik do Vazrazhdaneto*. Veliko Tarnovo: Faber.
- Rancière 1995:** Rancière, J. *La parole muette : essai sur les contradictions de la littérature* / Paris: Hachette, 1998 (PM). P. 43–52. <https://theoryandpractice.ru/posts/13073-j-ranciere>